

ИЗВЕСТИЯ
НА
ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

Книга XXVII

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО
„Проф. МАРИН ДРИНОВ“

BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

PROCEEDINGS

OF

THE INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE

“PROF. LYUBOMIR ANDREYCHIN”

Volume XXVII

SOFIA • 2014

PROF. MARIN DRINOV ACADEMIC PUBLISHING HOUSE

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ИЗВЕСТИЯ
НА
ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

Книга XXVII

СОФИЯ • 2014

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО
„Проф. МАРИН ДРИНОВ“

РЕДАКЦИОНЕН КОМИТЕТ

доц. д-р Мария Китанова, проф. д-р Светла Коева,
доц. д-р Сия Колковска, проф. д-р Максим Стаменов (отг. редактор),
проф. д-р Марияна Цибранска-Костова

- © Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ – БАН, 2014
- © Константин Атанасов Жеков, художник на корицата, 2014
- © Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2014

ISSN 0323-9934

СЪДЪРЖАНИЕ

От редактора	6
Светла Коева. Лингвистична анотация	7
Елка Мирчева. Библейските текстове в българските дамаскини – начин на употреба	34
Мария Китанова. Представата за дома в българската езикова картина на света	54
Лучия Антонова-Василева. Фонетичната система на говора на с. Шишевец, Кукъска Гора, Република Албания	76
Ваня Мичева. Концептът <i>грях</i> в езика на новобългарските дамаскини . . .	113
Мая Влахова-Ангелова. Цветовете в българската топонимия (върху материал от Западна България)	130
Калина Мичева-Пейчева. Образът на чистата жена в старобългарското житие на св. Теодора и в традиционната култура	161
Йоанна Кирилова. Когнитивната метафора <i>сърце – човек</i> в българската паремиология	175

От редактора

Последният XXVI том на „Известия на Института за български език“ е публикуван през 1985 г. – за някои далечна, а за други – една от тези, които са останали в „близкото минало“. Когато днес прелистваме изданията, излезли от печат в годините между 1951 и 1985, ние разгръщаме страници от научната съдба на две от най-талантливите поколения в историята на българското езикознание, чиято професионална реализация се пада през този период. Това съвсем не са само членове на екипа на Института за български език. А и членовете на Института не са се ограничавали с работа само в неговите стени, но и активно са преподавали в Софийския университет и в други учебни заведения в София и в страната. Резултати от натрупаните от тях знания, умения и опит са останали запечатани между кориците на тази най-представителна научна поредица на Института.

С подновяването на годишника „Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ ние се надяваме да възстановим традицията стойностна продукция на членовете на Института, и не само на него, отново да намери място на неговите страници за всички, които са избрали за поприще на своята професионална реализация българското езикознание и/или са искрено заинтересовани от съдбата на българския език, мястото му сред другите европейски езици, проблемите на езиковата теория и практика. На добър час.

Проф. д-р Максим Стаменов

ЛИНГВИСТИЧНА АНОТАЦИЯ

Светла Коева

Резюме. Еднозначното разграничаване и лингвистичната анотация на езиковите единици са важни за правилното им групиране в надредни езикови единици, за установяването на граматични и семантични връзки и за правилното анализиране на различните видове значение. В студията представяме накратко основните принципи, които са приети при разделянето на български писмен текст на думи и изречения, при определянето на граматичните характеристики и основната форма на лексикалните единици, при определянето на границите и опората на някои типове именни словосъчетания и при определянето на някои анафорични зависимости. Докато определянето на границите на езиковите единици има общ характер – не е съобразено с конкретно приложение при компютърната обработка на езика, анализирането на именните фрази и анафоричните зависимости е свързано с конкретна цел, а именно – идентифицирането на относително малък брой лингвистични единици (ключови думи или фрази), които могат да се асоциират със съдържанието на документа.

Abstract. The unambiguous splitting of language units and the assignment of relevant linguistic annotation are important for proper analysis of bigger linguistic units, identification of existing grammatical and semantic relations and adequate interpretation of different meanings. In this study we briefly present the basic principles adopted in automatic splitting of Bulgarian texts in words and sentences, automatic tagging for part of speech, lemma and grammatical features of the words, and automatic recognition of certain types of noun phrases, named entities and anaphora resolution. While the delimitation of linguistic units does not comply with a specific application in natural language processing, the recognition of noun phrases, named entities and anaphora resolution presented here is related with a specific purpose, namely the identification of relatively small number of linguistic units (keywords or phrases) that are relevant for the semantic interpretation of the content of the document.

Keywords: linguistic annotation, natural language processing.

БИБЛЕЙСКИТЕ ТЕКСТОВЕ В БЪЛГАРСКИТЕ ДАМАСКИНИ – НАЧИН НА УПОТРЕБА

Елка Мирчева

Резюме. Студията е посветена на един неизследван досега аспект от проблематиката, свързана с дамаскинската книжнина – мястото на библейските текстове. В проучването се анализират откъси от библейски текстове от едно оригинално слово на Дамаскин Студит (Повест за чудесата на свети архангели Михаил и Гавриил) и един не-Дамаскинов текст (Мъчение на св. 40 мъченици от Севастия). Авторката установява, че присъствието на библейските текстове в двете слова е напълно различно. Съпоставката на библейските откъси в словото за св. Архангели показва близост с първите новобългарски издания на Светото писание и особено с превода на съответните текстове в Славейковата Библия, което води до извода, че това по всяка вероятност са първите опити за новобългарски превод на Библията. Библейските текстове в мъчението на 40-те мъченици се отличава със стилово принизяване и загуба на сакралността на текста.

Abstract. The study deals with one yet unexplored aspect of the damaskin literature – the place and role of bible quotes. The author proposes an analysis of the bible quotes found in an original sermon by Damaskinos Stouditis (*The Miracles of the Holy Archangels Michael and Gabriel*) and in one text by another writer (*The Martyrdom of Sts Forty Martyrs of Sebasteia*). The author finds out that the bible quotes in the two sermons function in two entirely different ways. The juxtaposition of the bible passages in the sermon on the Holy Archangels reveals their closeness to the first Modern Bulgarian editions of the Holy Scripture, and to the translation of the respective quotes in Slaveykov's Bible in particular. The observations made by the author lead her to conclude that in all likelihood these quotes represent first attempts in translating the Bible to Modern Bulgarian. The bible quotes in *The Martyrdom of Sts Forty Martyrs* show vulgarisation and profanation of the original text.

Keywords: Bible, Textology, Damaskinos Stouditis.

ПРЕДСТАВАТА ЗА ДОМА В БЪЛГАРСКАТА ЕЗИКОВА КАРТИНА НА СВЕТА

Мария Китанова

Резюме. Статията представя концепта *дом* в българската езикова картина на света. Концептът *дом* и концептът *семејство* са тясно свързани. Създателите на дома са мъжът и жената. Жената е „душата на дома“, а домът е „крепостта на семејството“. Мъжът създава материалните блага и сигурността на дома. Концептът *дом* е представен през призмата на лексикографията, паремията, а също и чрез художествени и публицистични текстове. Направени са анкети.

Abstract. This article examines the concept “home” in the Bulgarian picture of the world. The concepts of “home” and “family” are related to each other. The human agents that establish through their bond home as their abode are the man and the woman. The woman is the “soul of the family” and the house is a “fortress of the family”. The man creates the material basis of the family and ensures its safety. The concept of “home” is discussed from lexicographic and paremiologic points of view and according to its ways of usage in proverbs and literary and mass media texts, as well as through administering a questionnaire specially developed for this purpose.

Keywords: concept, home, picture of the world, lexicography, proverbs, fiction.

ФОНЕТИЧНАТА СИСТЕМА НА ГОВОРА НА С. ШИЩЕВЕЦ, КУКЪСКА ГОРА, РЕПУБЛИКА АЛБАНИЯ

Лучия Антонова-Василева

Резюме. Студията разглежда фонетичната система на говора на с. Шищевец, Кукъска Гора, Република Албания. Посочват се рефлексите на специфичните елементи на вокалната и консонантната система на старобългарски език. Характерните диалектни особености се сравняват със сходни явления в българската езикова територия и на територията на съседните славянски езици. Правят се изводи за историческите промени във фонетичната система на българския език.

Abstract. The study discusses the phonetic system of the dialect of village Shishevets from the Region of Gora, Republic of Albania. The reflexes of the specific Old Bulgarian vowels and consonant elements are shown. The distinctive features of the dialect are compared with the similar phenomenon in the Bulgarian language territory and also in the neighbouring South-Slavic languages. The study draws conclusion about the historical change in the phonetic of the Bulgarian language.

Keywords: dialectology, phonetic history of the Bulgarian language.

КОНЦЕПТЪТ *ГРЯХ* В ЕЗИКА НА НОВОБЪЛГАРСКИТЕ ДАМАСКИНИ

Ваня Мичева

Резюме. В тази студия са разгледани семантичните и езиковите реализации на концепта **грях** в историята на българския книжовен език. Анализирани са езиковите факти от старобългарските класически паметници и от новобългарските дамаскини. Представен е концептът **грях** в дамаскините текстове и в българската култура, както и връзката му с християнски и митологични представи.

Abstract. The semantic and verbal realizations of the concept **sin** in the history of Bulgarian literary language are examined in this academic paper. The linguistic facts of old Bulgarian manuscripts and new Bulgarian damaskins are used. The concept **sin** in damaskins' texts and Bulgarian culture and its relation to Christian and mythological ideas are analyzed.

Keywords: verbal realizations of cultural concept, cultural paradigm, language and culture.

ЦВЕТОВЕТЕ В БЪЛГАРСКАТА ТОПОНИМИЯ (ВЪРХУ МАТЕРИАЛ ОТ ЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ)

Мая Влахова-Ангелова

Резюме. Цветовете в топонимията отразяват физическите характеристики на обектите и спомагат за тяхната идентификация. Често пъти те са израз на абстрактното наивно мислене на езиковите носители, като се асоциират с различни представи и понятия, напр. *добро, лошо, страх, благополучие*, или представляват отражение на древна знакова система. Чрез прилагане на когнитивен и семиотичен подход се анализира семантиката на отделните цветоозначения и се описват всички техни буквални и преносни значения, като по този начин се очертават семантичните полета на всеки отделен термин за цвят в топонимията. Паралелно с това се прави детайлен езиков анализ на цветовата терминология с оглед на старинността на лексикалните единици, техните диалектни особености и пр.

Abstract. Colour terms in toponymy reflect physical features of objects and thus help to identify places. Colours in toponymy often express abstract naïve thinking of language users, since they stand for conceptual notions such as *good, evil, fear, prosperity* etc. Both cognitive and semiotic approaches have been applied in order to reveal semantics of colour terms in Bulgarian microtoponymy. Analyses show that in toponymy as well as in language colour terms *black, white* and *red* occur most often and they have very many different meanings (both literal and figurative). In addition, Bulgarian toponymy has preserved many archaic features regarding colour terminology, such as old Slavic lexemes, which cannot be found in today language.

Keywords: colour terms, toponymy, semantics, archaic lexemes, dialect features.

ОБРАЗЪТ НА ЧИСТАТА ЖЕНА В СТАРОБЪЛГАРСКОТО ЖИТИЕ НА СВ. ТЕОДОРА И В ТРАДИЦИОННАТА КУЛТУРА

Калина Мичева-Пейчева

Резюме. Стремехът към чистота е един от най-трайните мотиви, отразени в езика и културата – както в диахронен, така и в синхронен план. Той намира своето отражение в древната, народната и съвременната ритуалност. Жената е изконно нечиста заради своята активна роля в грехопадението, заради периодите на граничност, които бележат живота ѝ, заради връзката ѝ с нечистите същества. Именно затова преобразяването ѝ в чиста, нейното физическо и духовно очищение е сред ключовите елементи в старобългарските текстове и в традиционната обредност.

Abstract. Reaching clearness appears one of the most lasting motives, reflected in the language and culture – in diachronous and synchronous aspect. It has reflected the ancient, folks' and modern rituality. The woman is genuinely not clean because of her active role in the original sin, because of the periods, which mark her life, because of her connection with the evil spirits. Therefore, her transformation in a clean woman, her physical and spiritual cleaning appears one of the most crucial elements in the Old-Bulgarian texts and in the traditional ritualism.

Keywords: clean woman, sin, ritualism, travesty.

КОГНИТИВНАТА МЕТАФОРА *СЪРЦЕ – ЧОВЕК* В БЪЛГАРСКАТА ПАРЕМИОЛОГИЯ

Йоанна Кирилова

Резюме. Настоящото изследване проследява как концептът *сърце* е представен чрез когнитивната метафора *сърце – човек*, т.е. начина, по който емоции, чувства и състояния на човека са структурирани с помощта на близки до опита физически и културни представи. Статията съдържа наблюдения върху когнитивните модели, чрез които българинът реализира посочената метафора в паремиите, откроява интересни черти в културата на нашия народ, реконструира елемент от модела на света, изграден от него в минало. На базата на анализирани паремии се разграничават 18 когнитивни модела, характерни за метафората *сърце – човек*, регистрира се възможността някои от тях да бъдат обединени в двойки с противоположно значение, като това доказва и аксиологическата ѝ стойност като елемент от концептуализацията на сърцето.

Abstract. The research reveals the representation of the concept *heart* by the cognitive metaphor *heart-man* or the way of man's emotions, feelings and state of mind to be structured employing physical and cultural experience. The paper presents some observations on the cognitive models used by the Bulgarians for the externalization of this metaphor in the proverbs. This research shows some interesting features of Bulgarian traditional culture; it also restores a part of the ancient model of the word. Eighteen cognitive models of metaphor *heart – man* are distinguished based on proverbial analyses and some of them are jointed in pairs with opposite meaning. This expresses the axiological importance of this cognitive metaphor as a part of the heart's conceptualization.

Keywords: heart, cognitive metaphor, man, proverb, axiology.